

Mikulski, Zdzisław / Wójcik, Zbigniew J.

"Geologists and History Geology. An International Bibliography from the Origins to 1978", William A. S. Sarjeant, Floryda 1987 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 34/2, 365-368

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W życiu gospodarczym i społeczno-politycznym zaszły gruntowne i daleko idące zmiany. Wystarczy wspomnieć, że pod koniec XVII wieku mieszkało na Syberii już około 200 tys. przesiedleńców, czyli mniej więcej tyle, ile aborygenów. Weszła ona w skład państwa bardziej rozwiniętego pod względem politycznym, ekonomicznym i kulturalnym. Pokryła się siecią miast i nowych szlaków komunikacyjnych, a ożywienie gospodarcze stwarzało nowe możliwości dla jej mieszkańców. Radziecki badacz widzi również ujemne strony kolonizacji, zaliczając do nich brutalny wyzysk feudalny, przywleczenie różnych niebezpiecznych i nieznanych tam dotychczas chorób oraz rozprzestrzenianie się alkoholu i tytoniu.

Cennym uzupełnieniem tej wartościowej pracy są liczne mapy, wizerunki dawnych miast, podobizny tubylców oraz przejrzyste ilustracje przedstawiające m. in. wydobywanie soli, wypalanie cegieł, wytapianie żelaza, polowanie na fokę itd.

Spis literatury jest bardzo bogaty, bo obejmuje 154 trafnie dobrane pozycje.

Roman Karczmarszuk
(Wrocław)

William A. S. Sarjeant: *Geologists and History Geology. An International Bibliography from the Origins to 1978. Supplement 1979-1984 and additions. Volume One. Bibliography.* (Wyd.) Robert E. Krieger Publishing Company. Malabar, Floryda 1987, 924 ss.

Pisanie recenzji o jednym z tomów wyrwanym z określonej serii wydawniczej nie należy do przedsięwzięć wdzięcznych, nawet wtedy gdy jest to tom specjalistycznej bibliografii międzynarodowej. Spisując nasze uwagi na ten temat czynimy to świadomie. W pewnym stopniu jest to bowiem przygoda naukowa. Ważniejsze jest to jak nas — polskich historyków nauk o Ziemi — widzą za oceanem. Słowem, co trafia z tego zakresu do Biblioteki Kongresowej Stanów Zjednoczonych, której katalog był podstawą uściśleń opracowania bibliograficznego.

Pomijamy uwagi wstępne Autora o dziele podstawowym (zresztą nie mamy go w kraju) i o doborze materiału oraz sposobie jego układu. Podkreślimy tylko, że Autor usilnie prosi czytelników o uwagi krytyczne i o pomoc w przygotowywaniu dalszych suplementów.

W liście wykorzystanych wydawnictw seryjnych i periodycznych uwypuklono niemal wszystkie ważniejsze czasopisma geologiczne Polski. Są więc „Acta Geologica Polonica” (które w zasadzie nie drukują artykułów historycznych), „Prace Muzeum Ziemi” (do niedawna miały serię historyczną) i „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” (ze wspomnieniami o swych zmarłych członkach). Jest „Kwartalnik Geologiczny”, który jak się okazuje, drukuje wiele opracowań z interesującego nas kręgu zagadnień. Jest również seria geograficzno-geologiczna „Annales Universitatis UMCS”. Brakuje jednak „Przeglądu Geologicznego”, „Przeglądu Geofizycznego” — czasopism drukujących wiele opracowań historycznych, ale także serii wydawniczych Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Co prawda w różnych działach recenzowanej książki znajdujemy publikacje m. in. z „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” oraz „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”, ale Autor bibliografii uznał, że zamieszczane tam artykuły z zakresu nauk o Ziemi stanowią margines. Ewidentnym brakiem jest niemal pominięcie „Nauki Polskiej” z interesującymi opracowaniami biograficznymi i z dziejów

organizacji nauk o Ziemi. Nie uwzględniono także czasopism z dziedzin pokrewnych, a głównie „Czasopisma Geograficznego” i „Przeglądu Geograficznego”.

Część dzieła zwana *General works* składa się z kilku rozdziałów. W pierwszym pt. *General histories of science* w ogóle nie ma podrozdziału *Poland*. Kolejny rozdział *Histories of geology* zawiera stosunkowo duży podrozdział polski, a w nim publikacje z lat 1958-1982 drukowane na ogół w „Kwartalniku Geologicznym” (artykuły S. Doktorowicza-Hrebniackiego, S. Czarnieckiego) oraz w „Pracach Muzeum Ziemi” (opracowania A. Łaszkiwicz i T. Bieńkowskiego). Tu umieszczono także książkę Z. Wójcika o polskich towarzystwach przyjaciół nauk o Ziemi, zresztą z pomyłkami w tytule i błędem w dacie druku (1982 a nie 1981 r.).

W rozdziale *Histories of the subdivisions of geology* prace polskie odnotowano w części dotyczącej geologii ekonomicznej (R. Osika — badania geologiczno-żelazowe Instytutu Geologicznego), geofizyki (opracowanie C. Królikowskiego, S. Młynarskiego i J. Skorupy), hydrogeologii (artykuł A. Kleczkowskiego), mineralogii (powtórzenie artykułu A. Łaszkiwicz), paleontologii (G. Biernat o kolekcjach), stratygrafii (duży zestaw prac B. Arenia, Z. Kowalczewskiego, K. Lenzion, Z. Modlińskiego, B. Szymańskiego i innych — wszystkie zresztą z „Kwartalnika Geologicznego” z 1980 r.).

Rozdział *Histories of allied subjects* rejestruje pracę K. Augustowskiej o geografii w Gdańsku, zamieszczoną w 1977 r. w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”.

W dziale II części ogólnej o organizacjach i instytucjach geologicznych umieszczono artykuły o geologii we Wrocławiu za czasów niemieckich, o Akademii Górniczo-Hutniczej (szkic K. Żemajtisa z *The Review of the Polish Academy of Sciences*), Uniwersytecie Jagiellońskim (artykuł K. Prochazki o zbiorach geologicznych), Instytucie Geologicznym (powtórzenie niemal wszystkich wspomnianych artykułów z 1980 r. z „Kwartalnika Geologicznego”), Polskiej Akademii Nauk (tu — o dziwo — artykuły S. Chankowskiego o Archiwum PAN z „Organonu” i „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” z 1965 r.), Polskiej Akademii Umiejętności (m. in. opracowania D. Rederowej i dzieło pod red. S. Brzozowskiego na 100-lecie PAU), Towarzystwie Naukowym Krakowskim (artykuły Z. Jabłońskiego i D. Rederowej — ostatni z „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”).

Dział *Histories of the petroleum industry* nie odnotowuje prac polskich, mimo, iż w „Nafcie” zamieszczono ich wiele. W dziale *Accounts of events significant in the history of sciences* umieszczono artykuł Z. Kielan-Jaworowskiej z „American Scientists” z 1975 r. o badaniach polskiej ekspedycji paleontologicznej w Mongolii w latach 1963-1971.

Z tego co przedstawiono mimo wszystko wyłania się obraz dość smutny. Większość prac polskich z lat 1979-1984 nie dotarła do rąk W. A. S. Sarjeanta. Zapewne wniosek ten można rozciągnąć także na bibliografię z lat poprzednich, ale trudno wypowiadać się nam na ten temat. Odnotujemy tylko, że w wykazie w książce recenzowanej około 30% to pozycje z przed 1979 r.

Zasadniczy trzon dzieła stanowią bibliografie osobowe — *The individual geologists* (s. 235-908). I tu prac polskich geologów jest niewiele, czemu się trudno dziwić zważywszy na ograniczoną kwerendę. Dla porządku odnotujemy je w układzie przyjętym w dziele: D. Andrusov (artykuł M. Miśka z „Rocznika Polskiego Towarzystwa Geologicznego”), H. B. Arctowski (artykuł M. Ebert z „Prac Muzeum Ziemi”), S. Baranowski (artykuł A. Jahna z „Journal of Glaciology”), M. I. Borch i S. Borkowski (artykuły K. Maślankiewicz z „Acta” XI Kongresu Historii Nauki z 1965 r.), G. Bukowski von Stolzenburg (poprawka do tomu poprzedniego), A. Chętnik (opracowanie B. Kosmowskiej-Ceranowicz i J. Popiołek z „Prac Muzeum Zie-

mi”), J. Choczowski, J. Czarnocki (pięć publikacji z „Kwartalnika Geologicznego” i „Prac Muzeum Ziemi” z lat 1978-1981), H. Czeczottowa (artykuł A. Skirgiełło; w komentarzu wstępnym czytamy: „Russian [!] botanist and paleobotanist”), J. S. Czekalski, A. Czekanowski, J. Czerwiński, A. D. Dobrowolski (artykuł J. Rózewicza — zapis: Oziewicz — i Z. Wójcika), S. Doktorowicz-Hrebnicki, M. Dyląganka, J. Dyląg, S. Dżułyński (artykuł M. Książkiewicza z „Nauki Polskiej” z 1978 r.), J. G. A. Forster, J. R. Forster, J. Gołąb, K. Grochowski, L. Jabłoński, J. Jaśkiewicz (w związku z drukiem „Metalurgii”), K. Jelski (artykuł z czasopisma radzieckiego), S. B. Jundziłł (artykuł J. Oszakowej ze „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”), S. Kadyi, M. Kamiński, I. Kardymowicz (tylko artykuł z „Rocznika Polskiego Towarzystwa Geologicznego z pominięciem innego z „Mineralogica Polonica”), M. Kończakowska, M. Kolasa, M. Kostyniuk, R. Kozłowski (dwa artykuły), S. Krajewski, I. J. T. Krause, M. Książkiewicz (dwie pozycje, w tym jedna zagraniczna), A. Laitakari (artykuł A. Łaszkiwicz o mineralogu fińskim w „Roczniku Polskiego Towarzystwa Geologicznego”), A. Łaszkiwicz (trzy pozycje, w tym jedna zagraniczna), S. Lencewicz (dwie pozycje, w tym jedna zagraniczna), M. Markowicz-Łohinowicz, K. Maślankiewicz (publikacje w „Newsletter” INHIGEO), J. Niedźwiedzki (publikacja wiedeńska z 1918 r.), J. Nowak (artykuł M. Książkiewicza drukowany w Londynie w 1943 r.), G. G. Pusch (dwa artykuły biograficzne A. S. Kleczkowskiego, z pominięciem trzeciego ze „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”), S. Z. Różycki, G. P. Rzączyński (dwie publikacje — z „Memorabilia Zoologica” i „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”), S. Staszic (dwie publikacje), P. E. Strzelecki (z dodatkiem „Hrabia”, artykuł D. F. Branagana drukowany w Australii), H. Swidziński, W. Szafer, H. Teisseyre (dwa artykuły, w tym w „Nauce Polskiej”), M. Tyska, L. Watycha, T. J. Wojno (artykuł A. Laitakari drukowany w Finlandii), J. S. Wysokogórski (zaznaczono, że jest polskim paleontologiem, stratygrafem i geologiem czwartorzędowym; tak było do I wojny światowej, później czuł się Niemcem i z krajem pochodzenia nie utrzymywał kontaktu), J. Wyżykowski, W. Zajączkowski, E. Zaniewska-Chlipalska, H. Zapałowicz (artykuł M. Książkiewicza w praktycznie niedostępnym czasopiśmie „Karpaty” z 1979 r.), A. Zieliński.

W kolejnym dziale, poświęconym poszukiwaczom i inżynierom górniczym wymieniono artykuł J. Piaskowskiego o W. Rożdżeńskim z „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” z 1970 r.

Poloników, rzecz zrozumiała, jest więcej. Mimo to także w biografistyce jest wiele opuszczeń. Są one następstwem bardzo zawężonej kwerendy. Jest ona zdecydowanie lepsza w przypadku publikacji czechosłowackich i węgierskich. Autor dysponował bardzo skromnym zestawem publikacji radzieckich. Na ogół nie miał kłopotów z dostępem do publikacji zachodnich, co oczywiście nie może dziwić zważywszy na połączenia komputerowe wszystkich większych bibliotek Zachodu. Ponieważ jednak najlepsze komputery nie zastąpią bibliografa, który musi sięgnąć osobiście do każdej publikacji, choćby dlatego zawsze będą te czy inne pominięcia oraz pomyłki w zapisie (w zasadzie, o ile chodzi o druki polskie błędów jest mało, mimo iż Autor z pewnością nie zna języka polskiego).

Tak czy inaczej: widzą nas na Zachodzie. Z pewnością także niektóre nasze czasopisma docierają do specjalistów, choć trudno na podstawie treści bibliografii sądzić o ich wykorzystaniu. Niewątpliwie nie drukuje się w Polsce rozpraw o charakterze ogólnym, a takie dzieła jak *Historia nauki polskiej* nie zostały dostrzeżone (przy czym Autor miał np. w ręku syntetyczne ujęcie dziejów polskich towarzystw przyjaciół nauk o Ziemi, mimo iż wydano je w nikłym nakładzie i praktycznie nie było dostępne w księgarniach). Na ogół odnotowano większość naszych publikacji

drukowanych w periodykach zachodnich (oczywiście w językach kongresowych). Nawet skromniutki „Newsletter” Międzynarodowego Komitetu Historii Geologii (IN-HIEGO) nie jest lekceważony przez twórcę bibliografii. Natomiast polskojęzyczne artykuły o treści bardziej ogólnej (jak choćby opracowania o Cuvierze i Huttonie z „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” czy doskonałe opracowania historyczne o Darwinie z „Kosmosu” Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika — pominięto w całości.

Polonika w bibliografii Sarjeanta (nb. historyka geologii urodzonego w 1935 r.) stanowią nikły procent całości dzieła. Analizując jego książkę odnosi się wrażenie, że na świecie historycy nauk o Ziemi interesując się przede wszystkim osiągnięciami określonych twórców. Niewątpliwie najwięcej publikacji poświęcono Darwinowi, Leyellowi, von Humboldtowi, Cuvierowi, Lamarckowi i najwybitniejszym luminarzom nauki światowej. Dorobek twórców „drugiego rzędu” jest zwykle przedmiotem wspomnień pośmiertnych. Instytucje naukowe na ogół nie stanowią tematu nadmiernego zainteresowania historyków, drukowane bowiem o tym artykuły stanowią nie więcej niż 5% całości dzieła. Mało jest również publikacji obejmujących rozwój różnych kierunków nauk geologicznych oraz dziedzin pokrewnych.

Zaznaczyliśmy, że we wstępie Autor zwraca się do czytelników z prośbą o uzupełnianie oraz korektę dostrzeżonych nieścisłości. Od nas — polskich historyków nauki — zależy więc zawartość kolejnych tomów. Dzieło w obecnej formie jest pomocą w pracy zainteresowanym. Za to należy się W. A. S. Sarjeantowi nasza wdzięczność. Już teraz musimy zadbać by nasze publikacje — mniej liczne niż w krajach Zachodu — znalazły się w jego pracowni bibliograficznej. Od nas samych w dużym stopniu zależy czy polskie osiągnięcia będą odnotowywane za granicą.

Zdzisław Mikulski
Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

Marian Tyrowicz: *W poszukiwaniu siebie... Wspomnienia i refleksje*. Wydawnictwo Lubelskie. Lublin 1988. T. 1. *Pod lwowskim niebem* 264 ss.; t. 2. *Krakowskie lata*, 284 ss. (w tym indeks nazwisk, ilustracje)

W serii Wydawnictwa Lubelskiego pt. *Wspomnienia ludzi nauki* ukazało się dotychczas kilka ważnych pozycji. W 1985 r. wydano Czesława Bobrowskiego *Wspomnienia ze stulecia*. Rok następny przyniósł Michała Strzemskiego *Nasze Puławy. Kolekcja wspomnień*. W 1987 r. wydano Andrzeja Burdy *Przymrozki i odwilże. Wspomnienia z lat 1945-1957*. Kolejną pozycją są wreszcie wspomnienia Mariana Tyrowicza, które oficyna wydawnicza zaprezentowała czytelnikom w 1988 r.

Nawet w tej serii pamiętnik Tyrowicza jest pozycją wyjątkową. Bobrowski i Burda mieli wprawdzie tytuły naukowe oraz niezaprzeczalne osiągnięcia twórcze (ekonomiczne i prawnicze). Przede wszystkim byli jednak politykami i polityka stanowiła pasję ich życia a nie ustalenia tych czy innych prawd. Wspomnienia ich są zatem literaturą mało interesującą dla historyka nauki. Dla badaczy dziejów wiedzy ważniejsze były wspomnienia Strzemskiego, choć autor dał w nich głównie wyraz swej fascynacji miastem oraz jego osobliwościami w końcu XIX i w XX w. (m. in. warunki nauki w tamtejszej szkole technicznej, działalność instytutu naukowego, życie społeczności żydowskiej w okresie międzywojennym itp.). Tyrowicz